

Lof der Zichtbaarheid

Kritische dialoog over de kracht van kunst

In 2012 en 2013 organiseert Doortje Kal, lector Kwartiermaken aan Hogeschool Utrecht, vijf kritische dialogen over thema's uit haar onderzoeksveld. De eerste bijeenkomst was gewijd aan de kracht van kunst in het werken aan ruimte voor anders-zijn. Artistieke producties - beeldende kunst, poëzie of podiumkunsten - bieden mensen in kwetsbare posities een mooie kans om zich zichtbaar te maken en negatieve beeldvorming te nuanceren. In de eerste kritische dialoog, samen met Special Arts en de Vrede van Utrecht georganiseerd, werden de onderzoeksvragen over dit onderwerp afgetast.

Op 2 oktober is aan de Hogeschool Utrecht (HU) de eerste kritische dialoog gehouden onder de titel *Lof der zichtbaarheid - De kracht van kunst in het werken aan ruimte voor anders-zijn*. Bedoeling van deze dialoog was om tot onderzoeksvragen te komen over het zichtbaar maken van kunst van mensen met een beperking en een psychiatrische achtergrond. Uiteindelijk doel van deze eerste en vier volgende dialogen met diverse organisaties is om te komen tot aanbevelingen om mensen in kwetsbare posities op te nemen in een 'gastvrije samenleving'. Doortje Kal, bijzonder lector Kwartiermaken bij het kenniscentrum Sociale Innovatie van HU, is initiator en begeleider van deze bijeenkomsten.

Ervaringen delen

Een eigen plaats voor iedereen in onze maatschappij, inclusief anders-zijnde mensen, het blijkt een moeilijke materie. Onder leiding van lector Doortje Kal proberen kwartiermakers door het ontwikkelen van uiteenlopende

praktijken iets te veranderen. Daarom moeten er kritische vragen gesteld worden aan de maatschappij, maar ook aan het proces van inclusie zelf. Praten, denken, discussiëren, dialogen voeren en ervaringen delen over inclusie en de rol die kunst daarbij kan of moet hebben. Dat was het doel van de eerste kritische dialoog.

*Gaat het om
de mens achter de
kunstenaar of gaat het
om de kunst zelf?*

Vertegenwoordigers van diverse instanties namen deel aan de dialoog, onder wie Tine Veldhuizen van Special Arts, rapster Bad Brya, Margreet Bouwman van het Community Arts Lab van de Vrede van

Utrecht, Sanne Droste en Rosanne de Vries van theatergroep Eenhoorn, Stefan Jung van Carte Blanche en Vereniging Ongekend Talent en Frits de Dreu van de Opleiding Culturele en Maatschappelijke Vorming aan de HU. De uitgenodigde vertegenwoordigers kregen als opdracht om input te leveren voor de discussie. Tijdens een tweede ronde konden andere aanwezigen de discussie verder brengen en mogelijk al vragen formuleren voor Doortje Kal en geïnteresseerde studenten. Sahand Sahebdivani, op het laatste moment gevraagd als gespreksleider omdat Chris Keulemans plotseling af moest zeggen, leidde de bijeenkomst op geheel eigen wijze, met anekdotes vanuit zijn Iraanse achtergrond.

Experiment

De contouren van de dialoog waren vooraf getekend door een aantal centrale vragen. Waaruit bestaat de kracht van werken aan ruimte voor anders-zijn? Welke rol speelt kwaliteit en is dat ook een kwestie van context? Is amateurkunst hier van belang? Wat is *community art* en wat zou dat kunnen toevoegen? Moet er iets zichtbaar worden en wat dan precies? Hoe kan inclusie werken? Welke invloed heeft de openbare ruimte voor kwetsbare kunstenaars? Dit palet aan vragen gaf vooraf opening aan een zeer brede discussie. "Dit is een experiment", stelde Doortje Kal tijdens de introductie. Dat was een belangrijk uitgangspunt, want het impliceerde dat er nog geen vastgestelde manieren zijn waarop alles gaat plaatsvinden en zelfs niet eens wat er precies ge-

daan zal worden. Wel is het kader geschetst van het streven naar een 'gastvrije samenleving', waarin plaats is voor kunst voor en door mensen met een handicap of psychiatrische achtergrond. Verder wees zij op het eeuwige dilemma van het wel of niet benoemen van anders-zijn. In een inclusieve samenleving wil je juist voorbij de verschillen kijken, maar de verschillen onbenoemd laten leidt niet vanzelf tot inclusie.

Sociale kwaliteit

Diverse voorbeelden van problemen rondom inclusie en het zichtbaar maken van anders-zijnde kunstenaars passeerden de revue. Elke deelnemer wist haarfijn uit te leggen hoe het mechanisme van uitsluiting werkt en waarom 'gewone' zaken toch moeilijk blijken te zijn. Begeleiders gaven voorbeelden van problemen van integratie binnen de 'normale' instituten en opvattingen.

De anders-zijnde kunstenaar is niet gebaat bij kant en klare oplossingen. "De vormen moeten ontwikkeld worden vanuit de ambitie en de mogelijkheden van de kunstenaar zelf, ongeacht zijn handicap. Dan komt er iets naar voren waar 'normale' kunstenaars een puntje aan kunnen zuigen. De handicap kan dan zelfs de motor worden van creativiteit."

Niet iedereen wil per se beroemd worden. De andere kant van het kunstenaarschap ligt meer op het sociale vlak. "Het gaat - ook in community art - om sociale kwaliteit naast de kwaliteit van de kunst. De sociale kwaliteit ontstaat als je met elkaar aan de slag gaat. Dan kun je iets maatschappelijks teweeg brengen."

Innerlijke kracht

Voor kunstenaars met een psychiatrische achtergrond blijkt de stap naar een tentoonstelling in de openbare

Jessica Baede, *Twee draken in gesprek*,
gemengde techniek op papier, 70 x 100 cm
Foto: Gerard van Rossum

ruimte erg moeilijk. "Andere kunstenaars zijn nogal kritisch over een tentoonstelling met en door gehandicapten." Een voorwaarde om naar buiten te treden ligt allereerst in de groei van de innerlijke kracht bij de kunstenaar zelf. Want kunst levert in de eerste plaats iets voor de kunstenaar zelf op, zoals cognitieve, creatieve, ontdekkende en emotionele elementen. Pas als deze zaken bij de kunstenaar ontwikkeld zijn, kan hij naar buiten treden. Pas dan heeft het zin, omdat de toeschouwer met een product geconfronteerd wordt dat iets te zeggen heeft. Pas dan kan "de kunstenaar een gids zijn, een pionier die de ander laat ontdekken wat voor kwaliteiten ieder al in zich heeft". Het proces in de ontwikkeling van de kunstenaar is dus van essentieel belang.

Maar ook de acceptatie van het publiek speelt een grote rol. Waar in Engeland bijvoorbeeld het onderscheid tussen 'gewoon' en 'bijzonder' veel minder gebruikt wordt, is samenwerking tussen beide groepen kunstenaars veel meer geaccepteerd. In Nederland is het niet altijd vanzelfsprekend om 'gewoon' mee te doen. "Moeten we daar niet meer energie insteken, in plaats van in speciale organisaties?"

Kwaliteit en zichtbaarheid

De zichtbaarheid van de anderszijnde kunstenaar is nog een groot probleem. Maar de vraag is ook wát nou precies zichtbaar moet zijn. Gaat het om de mens achter de kunstenaar, gaat het om de kunst zelf? Er treedt verwarring op bij beschouwers van de kunst wanneer het gaat om kunst van deze groep. Waar kijkt men naar? Hoe moet het geïnterpreteerd worden? Dat geldt voor alle vormen van kunst, zoals theater, schilderkunst en beeldhouwkunst. "Als je aan de verwachtingen van het publiek voldoet, ben je niet met kunst bezig. Je wil je publiek verras-

sen", zei Stefan Jung van Carte Blanche en Vereniging Ongekend Talent daarover. Kwaliteit van de kunstvorm moet voorop staan, wil je je publiek boeien en aan je binden. Daarbij gaat de begeleiding soms "tegen het plafond aan, en soms er doorheen".

Toch bleven de aanwezigen met de vraag zitten of kunst op dit niveau misschien meer sociaal of maatschappelijk gericht moet zijn. Is het communiceren, anderen leren kennen niet een belangrijker doel dan 'hogere kunst'? Deelnemers uit de zorgsector lijken de nadruk meer op de laatste aspecten te leggen. Volgens Richard Brons, filosoof en ervaringsdeskundige, ligt het gecompliceerder, want het is min of meer strijdig met elkaar. Ook niet-patiënten hebben volgens hem moeite met zich uiten in het openbaar. Hij zei daarover: "Toespitsen op jezelf is niets, je moet het delen. Het kunstwerk werkt pas in de openbaarheid."

Kritische vragen

De eerste kritische dialoog heeft

Tijdens de eerste kritische dialoog traden

Yannic Pourquie en Nicole Kovacs van Eenhoorn op

Foto: Aernout Bos

vooral geschetst hoe complex de problematiek is. Bovendien blijken alle betrokkenen en deskundigen, naast veel overeenkomsten, vanwege hun praktische handelen toch ook veel verschillende ideeën te hebben over de aanpak. Als iets duidelijk is geworden, dan is dat wel dat er nog een lange weg te gaan is en dat de probleemstelling nog niet helemaal helder geformuleerd kan worden. Wat tegelijkertijd ook duidelijk is, is het feit dat er veel kennis aanwezig is en dat er een positieve impuls uitgaat van dialogen zoals deze. Kaders zijn geschetst, de eerste kritische vragen gesteld.

Kees van Meel, theaterrecensent

Informatie over de kritische dialogen:
www.kwartiermaken.hu.nl

Symposium en Festival Podiumkunsten 2013

Wat is (speciaal) nodig om zo normaal mogelijk mee te doen? Hoe kijkt een 'gemiddeld' publiek naar een theatervoorstelling van mensen met een handicap? Hoeveel nadruk leg je op die handicap, of liever helemaal niet? Oftewel, waaruit bestaat de kracht van kunst in het werken aan ruimte voor anders-zijn? Met deze onderzoeksvragen, gedestilleerd uit de eerste kritische dialoog, gaan studenten aan de slag. De dialoog vormt de opmaat voor het Symposium en Festival Podiumkunsten *Lof der Zichtbaarheid*, dat Special Arts op 14 juni 2013 in samenwerking met Hogeschool Utrecht organiseert. Naast een gevarieerde programmering is er veel ruimte voor kennisuitwisseling en zijn er workshops voor cliënten, begeleiders, kunstenaars en andere geïnteresseerden. Meer informatie is binnenkort te lezen op www.specialarts.nl en op www.kwartiermaken.hu.nl.